

VAŽAN DOPRINOS RAZVOJU NAŠE SLAVISTIKE FRANJO GRČEVIĆ

(1923. - 2009.)

Franjo Grčević (rođen 1923. u Cigleniku, umro 2009. u Zagrebu), dugogodišnji gimnazijski i sveučilišni profesor južnoslavenskih književnosti (Slavonski Brod, Sisak, Zagreb), lektor i gost-predavač na europskim sveučilištima (Renn, Beograd, Krakow, Moskva, Mannheim, Hamburg, itd.), utemeljitelj i višegodišnji voditelj Zagrebačke slavističke škole, voditelj projekta Komparativno proučavanje jugoslavenskih/južnoslavenskih književnosti, osnivač i predsjednik Ekološke javnosti, autor zapažene monografije-doktorata *Književni kritičar i teoretičar Bogdan Popović* (HFD, Zagreb, 1971.) i mnoštva studija i kritika, od čega u knjigama - *Simbolizam, ekologija, eshatologija*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., *Srpske teme (komparatistika srodnih književnosti)*, SKD Prosvjeta, Zagreb, 2005. - napustio nas je zauvijek, nakon kraće bolesti, nepuna dva mjeseca nakon što je objavio svoju posljednju knjigu u vlastitom izdanju - *Religiozna ekologija i novi čovjek*, Zagreb, 2009.

Kao što je starijima poznato, nakon prerane smrti Antuna Barca, učitelja gotovo svih naših profesora i mentora, njegovi nasljednici su se specijalizirali uglavnom prema nacionalnim filologijama, tako da su se na hrvatskim filozofskim i pedagoškim fakultetima, uz bivši studij za nastavnike nacionalnoga jezika i književnosti, pojavili stručnjaci za "druge jugoslavenske književnosti".

Nakon odlaska posljednjega južnoslavista iz redova naših profesora, prilika je da se barem podsjetimo umrlih zagrebačkih nastavnika, odnosno suradnika: Vice Zaninović, prethodnik i mentor Franje Grčevića, Milorad Flegar, Petar Kepeski, zatim Fran Petrè, Aleksandar Šljivarić, Jože Pogačnik i Ivan Cesar, kao i lektorica Milojka Jakomin. Oni su, svatko na svoj način i s obzirom na dužinu djelovanja i uspjeh u struci, dali vrijedan doprinos razvoju bivšega studija, koji je u njihovo doba bio zapravo ponajviše u službi nacionalne, upravo kroatističke struke, odnosno podređen profilu profesora hrvatskoga ili srpskoga jezika i književnosti.

Iz toga razdoblja moramo se sjetiti brojnih odličnih seminarskih i diplomskih radova koje su budući profesori hrvatskoga pisali iz tih "drugih književnosti", slovenske, srpske i makedonske... U tom smislu je doprinos razvoju studija i unapređenju nastave profesora Franje Grčevića bio možda najočitiiji, jer je svojim neformalnim, gdjekad i ležernim nastupom, znao plijeniti pažnju i najkreativnijih studenata, budućih pjesnika, pisaca, kritičara i povjesničara književnosti. Uzme li se samo podatak da je, osim spomenutih brojnih diplomskih radovima, prof. Grčević bio mentorom za petnaestak magistarskih i doktorskih radova, kao i da su njegova predavanja bila više okrenuta suvremenim piscima i plodnim seminarskim diskusijama te da su njegovi ispiti više nalikovali na dijalog o bitnim pitanjima pojedinoga djela, možemo sumarno reći da je studiranje srpske i crnogorske književnosti u Zagrebu (čemu je, tom dvojnomo nazivu, pristupao kao uvjereni

avnojevski federalist) za Grčevićeva vremena - bilo normalno, niti preopširno niti marginalizirano, ali skoro pa među najzanimljivijima, osobito među ambicioznijim studentima.

Iz toga su razdoblja i Grčevićeve glavne srbističke studije, o vodećem srpskom kritičaru razdoblja moderne Bogdanu Popoviću, kao i o klasicima srpskoga realizma i modernizma, Stevanu Sremcu i Lazi Lazareviću, odnosno Rastku Petroviću, Milošu Crnjanskom i Ivi Andriću. Kao da je generaciji naših profesora palo u zadaću da pretežno realističku lektiru svoje mladosti omjere s dosezima modernizma, pa i suvremene književnosti (njegov favorit je među suvremenim piscima zato više bio Dragoslav Mihailović, a manje Danilo Kiš ili Milorad Pavić). Dio se pripadnika profesorove generacije u tome svemu i nije snalazio, ali je Grčević s neočekivanom otvorenosti i sa samo nama znanom ustrajnosti postupno pomicao granice svoje spoznaje ne samo u korist modernizma, simbolizma proze, lirskoga romana, epifanije i eshatološke književnosti, nego je poradio i na afirmaciji eshatološke književne kritike, kao svom "intelektualnom izumu", kako ju je s pravom prisvajao.

O tome više u mom napisu "Grčevićeva eshatološka kritika", objavljenom i u knjizi *Domovinski eseji*, Insula, Čakovec, 2009. str. 211-218, a ovdje samo ukratko: Atomska i ekološka prijetnja, prva koja "kazuje čovjeku da će uništiti sama sebe ako se zauvijek ne okani sile, te se umjesto toga božanski odluči da svoje sporove s drugim ljudima rješava mirnim sredstvima" i druga koja "udara direktno na ljudski egoizam i materijalnu grabežljivost", kvalificiraju naše doba kao eminentno eshatološko. Zbog toga, ne samo književnost nastala u našem dobu, nego i pogled na svu dosadašnju književnost, zahtijeva eshatološku kritiku, koju Grčević ponajbolje primjenjuje na Andrićevim pripovijetkama, osobito posljednjom raspravom "Promašeni spasitelj". "Eshatološka kritika", zaključuje autor, mogla bi kao svoju specifičnost sadržavati sklonost povezivanju književnosti s religioznim idejama, a onda sa simbologijom te sa svim filozofijama apsoluta: "Kao mišljenje o 'zadnjim stvarima' eshatologija i njime obilježena kritika susretala bi se i sa svim onim učenjima iz društvenog okruženja koja intendiraju presudan, katastrofičan karakter aktualne faze povijesti (ekologizam, teorije apokalipse kroz nuklearnu konfrontaciju ili u kakvoj drugačijoj izvedbi). To bi, slutim, mogla biti jedna od maksima eshatološke kritike: književna (umjetnička) djela svojevrstni su predmet spasenja, svojevrstne su eshatologije. Po toj svojoj crti književnosti se približavaju religijama, one su (u najvišim izdancima) upravo sekularizirane religije. I religije i književnosti raspituju se o idealnom biću koje bi spasilo svijet i čovjeka u njemu."

Manevar, odnosno prepad, kojim nas je profesor možda htio odvratiti od zle sudbine, osobito one koja nam je krojena krajem osamdesetih godina u središtima njegova predmeta interesa, naime srpske književnosti i srpske književne historiografije, ne samo brojnim javnim manifestacijama i akcijama Ekološke javnosti koju je s uspjehom vodio, a o čemu dijelom dokumentira spomenuta posljednja Grčevićeva knjiga *Religiozna ekologija i novi čovjek* (kasniji navodi iz te su knjige). Naime, ne samo da smo u odlučnom prijelaznom razdoblju, u susretu smo, prema Grčevićevu mišljenju, s modernom ekološkom paradigmom i njenom radikalnom kritikom svega postojećeg, ali sada iz novoga, nemarksističkog ugla, zapravo još i dramatičnije od toga: suočavanje s nuklearnom opasnošću, prijetnja nuklearne kataklizme kao prijetnja budućnosti čovječanstva, dovode nas

u predvorje apokalipse, pod čijom se prijetnjom zadnja pitanja čovjeka, u odnosu na neminovnost vlastite smrti (individualna eshatologija) i u odnosu na pitanja kraja svijeta koji obitavamo (kolektivna eshatologija), mogu razriješiti samo u eshatološkoj perspektivi, odnosno u religijskom ključu.

S osloncem na *Sudbinu zemlje* Jonathana Schella Grčević će, zapisati:

"U užasu osobne smrti čovjek je sebe mogao tješiti mislju da je ona istodobno i konačan njegov poraz i konačna njegova pobjeda. Pojedinaac je umirao da bi rod mogao opstati i biti vječan. Sada se sve ove suptilne i, tako reći, praisvorne niti koje povezuju pojedinca i kolektiv, život i smrt, bitak i nebitak – dokidaju! /.../ 'Istrebljenje roda ljudskoga', koje prijeti s nuklearnom opasnosti i ekološkim katastrofama, to nije samo smrt aktualnih generacija i poništenje svih nerođenih već i druga smrt onih koji su ikada živjeli." (*Isto*, str. 151)

Što bi mogao biti izlaz? Na bezbrojnim našim kavama, kojima bi profesor u zadnje doba pridodavao zalogaj čokolade, u beskonačnim diskusijama doslovce o zadnjim pitanjima "o čovjeku, njegovim težnjama i njegovoj sudbini", u kojima je radije tražio osporavanje umjesto slaganja (njemu kao da je postignuta suglasnost bila znak za uzbunu, pa je često i sam provocirao sugovornike), pomalo se ipak sve slagalo u logičnu, apokaliptičnu cjelinu: bilo je potrebno tražiti spasitelja! Je li to matoševski ocrtan idealan čovjek, poput Andrićeva fra Marka, u istoimenu ciklusu novela, koji iz svoje eshatološke perspektive konstruira kriterije dobra i zla: "I naš fra Marko", piše Grčević, "usprkos ponekom zastranjenju ili grijehu zbog prevelike vjerske gorljivosti, u osnovi je čovjek velika srca, neposredan, otvoren za međuljudski dijalog i pristupačan za svakog čovjeka bez obzira na vjeru ili etnicitet. Pravi, rekao bih utopijskom retorikom, Veliki Drug! /.../ On je jedan lik, jedan simbol same Bosne, zaustavljene u propnju između aktualnog sunovrata i, možda, budućeg Uznesenja." (*Promašeni spasitelj*, isto, str. 327)

Ili nam je potrebno vratiti se Kristu, kao prvom novom čovjeku, identificirati se sa svecem imenjekom, poput Franje Asiškoga, pjesnikom sunca i zaštitnikom prirode? Ili se zadovoljiti radom na očovječenju čovjeka, stalnom zadatku i postojanom smislu pojedinca i povijesti, kako Grčević završava svoje sjećanje na svoga prijatelja Svetozara Petrovića?

Međutim, nemojmo zaboraviti, sve je u vezi s književnosti, bavljenje kojom nam pripravlja "poskok prema duhovnom", jer i Bog je pjesnik i svaki čovjek je pjesnik: "Duhovnost čovjeka je vječna, neistrošiva antientropija, pravedan i demokratski Spasitelj svega što jest, samo ako se potrudimo da stignemo do njega." (str. 12) Odnosno, konačno: ako smo zaista prispjeli pred kraj, citiram doslovce Grčevića "književna (umjetnička) djela svojevršni su predmet spasenja, svojevršne su eshatologije". Po tome se književnosti približavaju religijama, one su sekularizirane religije, i religije i književnosti raspituju se o idealnom biću koje bi spasilo svijet i čovjeka u njemu. (F. Grčević, *Promašeni spasitelj*, str. 328).

Na kraju, treba nešto reći o poznatom Grčeviću projektu Komparativno proučavanje jugoslavenskih/južnoslavenskih književnosti, koji je u svom metodološkom, stručno-znanstvenom dijelu bio važan iskorak domaće književne historiografije, otvorivši mogućnosti poredbene povijesti južnoslavenskih

književnosti. Za povjesničara "drugih južnoslavenskih književnosti", osobito danas u uvjetima osamostaljene i razvijene kroatistike širom Hrvatske, vjerujem da je projekcija komparativnoga proučavanja južnoslavenskih književnosti, kojoj smo u novom studiju južne slavistike pridodali i jezikoslovnu problematiku, podjednako važna za slavistiku kao i za hrvatsku humanističko-znanstvenu i društvenu javnost. Na neki paradoksalan način, on je danas skoro više nego jučer, osnova za istinsko međunarodno, međukulturno sporazumijevanje naše slavističke književne historiografije, pa i hrvatske književnosti, osnova za aktualni europski projekt interkulturnoga dijaloga, odnosno osnova za proučavanje svih transkulturnih procesa i djelovanja, osobito onih u regiji i onih u kojima možda i ne hoteći sudjeluje hrvatska kultura. Zbog toga držim da je Grčevićev doprinos, upravo i po tom projektu, u slavistici važan, kao što je bio u uspješnom utemeljenju i višegodišnjem vođenju Zagrebačke slavističke škole, kao što je bio važan i razvoju naše ekološke svijesti, pa i u ustanovljenju eshatološke kritike.

Jer, ako smo dobro razumjeli Grčevića, duhovnost je čovjeka, stalan i ustrajan rad na njoj, a u naše ekološko-eschatološko doba i jedini "pravedan i demokratski Spasitelj", potencijal koji drijema u svakom od nas, a probudi se uvijek iznova kada u drugome zauvijek zaspi. Knjige, pisani i predavački, razgovorni i prijateljski trag koji je ostavio profesor Franjo Grčević, znaju to dobro njegovi rodbinski nasljednici, kojima je zadnju zapravo, uključujući i njih u svoju knjigu, na dirljiv način posvetio, kao i mi nekadašnji njegovi najbliži suradnici, ostat će zauvijek na straži naše kreativne, radoznale duhovne i društvene budnosti, ne-nezabrinutosti, odgovornosti.

Hvala mu na svemu, očuvajmo ga u trajnim uspomenama.

Zvonko Kovač